

לפניך

מאוצרות
רבנו הרמב"ן

פרשת בשלח תשפ"ד (שנה ז' גליון 150)

וְחִזַּקְתִּי אֶת לֵב פְּרָעָה וְרַדְף אַחֲרֵיהֶם וְאֶכְבְּדָה בַּפְּרָעָה וּבְכָל חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' וַיַּעֲשׂוּ כֵן . [יד ד]

בעבור שפחד פרעה מהם במכת הבכורות ובקש מהם: וברכתם גם אותי (יב לב), לא היה בלבו לרדוף אחריהם אפילו יברחו, אלא שיעשה משה בהם כרצונו, ועל כן הוצרך לומר כי הוא יחזק את לבו לרדוף אחריהם. ולמטה אמר פעם אחרת: ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם (יד יז), כי בראותם שנקרע הים לפני בני ישראל והם הולכים ביבשה בתוכו, איך ימלאם לבם לבא אחריהם להרע להם, ואין בכל המופתים כפלא הזה, וזה באמת שגוען בהם, אבל סכל עצתם וחזק לבם ליכנס בים.

ויסע מלאך האלקים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם. [יד יט]

אמר רבי אברהם מלאך האלוקים הוא השר הגדול ההולך בענן, והוא הכתוב עליו "וה' הולך לפניהם יומם". וכאשר נסע המלאך הזה ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם, נסע הענן עמו, ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה ויאר לישראל את הלילה בעמוד האש כאשר עשה בשאר הלילות לעבור הים, כי בלילה עברו. ועל דעתי זה שאמר הכתוב "ויסע מלאך האלקים" היה בתחילת הלילה ו"מלאך האלקים ההולך לפני מחנה ישראל" רמז לבית דינו של הקב"ה הוא, שנקראת מדת הדין "מלאך" במקומות מן הכתוב, והוא השוכן בעמוד האש (ובכך חולק על האבן עזרא), אבל עמוד האש היה מאיר לכל ישראל בעמודו, והיה עתה מחשיך למצרים מפני היותו בא בעמוד הענן אשר יחשיך עליו כשמש אשר הענן יכסנו. והנה עשה הכל בשני עמודים הללו.

ויט משה את ידו על הים וילך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה ויבקעו הפנים. [יד כא]

היה הרצון לפניו יתברך לבקע הים ברוח קדים מיבשת שיראה כאלו הרוח היא המחרבת ים, כענין שכתוב: יבא קדים רוח ה' ויבוש מקורו ויחרב מעיינו (הושע יג טו). השיגא למצרים ויאבדם, כי בעבור זה חשבו אולי הרוח שם הים לחרבה, ולא יד ה' עשתה זאת בעבור ישראל. אף על פי שאין הרוח בוקעת הים לגזרים לא שמו לבם גם לזאת, ובאו אחריהם מרוב תאותם להרע להם, וזה טעם: וחזקתי את לב פרעה ויבאו אחריהם, שחזק לבם לאמר ארדוף אויבי ואשיגם בים, ואין מידי מציל, ולא זכרו עתה כי ה' נלחם להם במצרים.

כי בא סוס פרעה ברכבו ובפָּרְשָׁיו בָּיַם וישָׁב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו בניבשה בתוך הים. [טו יט]

אמר רבי אברהם שגם זה מן השירה, כי היו משוררים ואומרים: כי בא סוס פרעה ברכבו ובפָּרְשָׁיו בים וישב ה' עליהם את מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים, והוא נס בתוך נס.

ואיננו כלשון השירה והנבואות. אבל פירושו: אז ישיר משה (טו א), כי בא סוס פרעה בים [ביום ההוא מיד, לא מיום המחרת או אחרי כן. או טעמו: אז, כאשר בא סוס פרעה] בים, והשיב עליהם השם מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוכו - להגיד כי בלכתם בתוכו ביבשה אמרו השירה. ואמר עוד, כי אז לקחה מרים הנביאה את התוף בידה (טו ב) וענתה להם הפסוק הראשון של השירה שתענינה כן אחרי משה וישראל.

ברשי" (גיטין צ. ד"ה כי משמש בד' לשונות) כתב: "וכי בא סוס פרעה" וגו' מפני שבא סוס פרעה וגו' ונראה שלמד מהרמב"ן שפסוק זה אינו חלק מן השירה, אבל מבאר אחרת - שהפסוק נמשך לפסוק שאחריו. והבית יוסף (או"ח סימן נא) כתב בשם האבודרהם טעם לכך שכופלים בתפילה את הפסוק "ה' ימלוך לעולם ועד", מפני שהוא סוף השירה, ומשמע שהפסוק "כי בא סוס פרעה" אינו מן השירה. ובספר אמת ליעקב (לרבי ישראל יעקב אלגאזי, אביו של המהר"ט, משפט חמישי אות ז') שהביא מדברי הגינת ורדים (הספרדי) שפוסל ס"ת אם נכתוב בו פסוק "כי בא..." כמו שאר הס"ת, מפני ש"פי בא סוס פרעה" הוא עצמו מכלל השירה וכיון שכן הא קי"ל ששירה שכתבה כשאר התורה פסולה, והביא שם דברי הרב הקדוש הארז"ל שכתב: נראה לי שפסוק "כי בא סוס פרעה" גם הוא מהשירה ואין מי שיחלוק בזה זולתי הרמב"ן בפירוש התורה... ולא דק (הרמב"ן) במה שדחה דברי האבן עזרא שאמר פסוק זה מכלל השירה הוא, והראה הוא פנים שאינו מכלל השירה, ובקשתי לו חבר ולא מצאתי ואין ראוי לסמוך עליו בזה ואפילו בשעת הדחק, ע"כ, אמנם נראה להקל... ע"כ בגנת ורדים. ויש לתמוה על כך באמת הרמב"ן לאו יחידאה בכך, שהרי כך סוברים רש"י ותוס' בגיטין וכן האבודרהם וכנ"ל ועיין בהנהגות רבי צבי בערלין בגיטין שגם העיר כן על הגנת ורדים. [הדרי קודש]

**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אֵל תִּירְאוּ הַתִּיַצְבוּ וְרֵאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר
רָאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסְיְפוּ לְרִאֲתָם עוֹד עַד עוֹלָם.** [יד יג]

על דעת רבותינו הרי זו מצות לא תעשה לדורות (מכילתא דרבי ישמעאל שמות יד יג). ואם כן, יאמר הכתוב: אל תיראו התיצבו במקומכם וראו את ישועת ה' - שיושיע אתכם היום מידם, ולא תשובו לעבודתם, כי מצרים אשר ראיתם אותם היום הקב"ה מצוה אתכם עוד שלא תוסיפו ברצונכם לראותם מעתה ועד עולם, ותהיה מצוה מפי משה לישראל, ולא הוזכרה למעלה. וכן: ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד (דברים י"ז ט"ז), שהיא מצוה באמת, לא הבטחה.

וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אַחֹת אֶהֱרֹן אֶת הַתֵּף בְּיָדָהּ וַתִּצְאָן כָּל הַנְּשִׂיִם אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבְמַחֲלֹת. [טו, כ]

הנכון בעיני כי מפני שהוזכרו בשירה משה ומרים, ולא הוזכר אהרן בכאן רצה הכתוב להזכירו, ואמר: אחות אהרן דרך כבוד לו, שהוא אחיהם הגדול ואחותו הנביאה מתייחסת אליו (אע"פ שמרים היתה גדולה ממנו בכמה שנים), שגם הוא נביא וקדוש ה'. ויתכן שדרך הכתובים לייחס אל גדול האחים, וכן: ואחות לוטן תמנע (בראשית לו, כב), כדרך: את עוף בכורו ואת בוז אחיו (בראשית כב כא), וכן: ובני כלב אחי ירחמאל (דברי הימים א ב, מ"ב), שהיה גדול אחיו, שנאמר: את ירחמאל ואת רם ואת כלובי (דברי הימים א ב, ט).

וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹקֶיךָ וְהִיָּשֵׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהֶאֱזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וּשְׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רַפָּאֵךְ. [טו כו]

פירש רבי אברהם: להבין טעם מה שיצוה לעשות. והישר בעיניו תעשה - מצות לא תעשה. ובמכילתא (כאן) אמרו: והישר בעיניו תעשה, זה משא ומתן, מלמד שכל הנושא ונותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו מעלה עליו כאלו קיים כל התורה כולה. ועוד אבאר זה בהגיעי בפסוק "ועשית הישר והטוב" (דברים יח). ושם כתב רבנו הרמב"ן: "על דרך הפשט יאמר תשמרו מצות ה' ועדותיו וחקותיו ותחיון בעשייתן לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד. ולמען יטב לך: הבטחה, יאמר, כי בעשותך הטוב והישר בעיניו יטב לך, כי השם מטיב לטובים ולישירים בלבבותם". ולרבותינו בזה מדרש יפה, אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הַלַּחֵם בְּעַמְלֶק מִחָר אֲנָכִי נֹצֵב עַל רֹאשׁ הַגְּבָעָה וּמִטָּה הָאֱלֹקִים בְּיָדִי. [יז ט]

נראה מכאן כי משה מיום היותו לפניו היה קורא אותו יהושע, וכן כתוב (להלן לב יז) "וישמע יהושע את קול העם". והכתוב שאמר בענין המרגלים "ויקרא משה להושע בן נון יהושע" (במדבר יג טז) למבראשונה ידבר, הודיענו כי זה הושע בן נון אשר בחרו במרגלים הוא אשר קראו משה יהושע. וכדברי רבותינו (סוטה לד) שאמר "י-ה יושיעך מעצת מרגלים", להגיד כי בעבור זה המעשה שהיה משה יודע שהוא עתיד ללכת עם המרגלים קרא לו השם הזה. או נאמר כי אז קבע לו משה אותו השם בפני העדה שלא יקרא שמו עוד הושע ויהיה שמו יהושע. והטעם שצוה משה את יהושע להלחם בעמלק, בעבור שיתפלל הוא בנשיאות כפים על ראש הגבעה, ועלה שם כדי שיראה את ישראל הנלחמים וישים עינו עליהם לטובה, וגם הם יראו אותו פורש כפיו השמימה ומרבה בתפלה ויבטחו בו ויוסיפו אומץ וגבורה. [ובלשון הזו מבאר הרמב"ן (במדבר א מה) את ענין המנין של בני ישראל: "וכן לכולם זכות במספר שימנו לפני משה ואהרן, כי ישימו עליהם עינם לטובה יבקשו עליהם רחמים" מכאן יש להבין כי יש יותר תועלת בברכה כאשר המבדק רואה את המתבדק ואת הצורך שלו, ועל כן התפלל מראש הגבעה דוקא, וזה משמעות הלשון "וישים עינו עליהם לטובה" (הדרי קודש)]

ויתכן שפחד משה פן יתגבר בחרבו מפני היותו עם נוהל החרב מברכת הזקן שאמר לו "ועל חרבך תחיה" (בראשית כז מ) כי המלחמה מן המשפחה הזאת היא הראשונה והאחרונה לישראל, כי עמלק מזרע עשו, (שם לו יב) וממנו באה אלינו המלחמה בראשית הגוים, ומזרעו של עשו היה לנו הגלות והחרבן האחרון, כאשר יאמרו רבותינו (ע"ז ב): שאנחנו היום בגלות אדום, וכאשר ינוצח הוא ויחלש הוא ועמים רבים אשר אתו, ממנה נושע לעולם, כאשר אמר (עובדיה א כא) "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה". והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם, על כן התאמץ משה בדבר.

הֲיֵהָ פֶּאֶשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יְדֹוּ וְגִבֹר יִשְׂרָאֵל וְכֹאֲשֶׁר יִנִּיחַ יְדֹוּ וְגִבֹר עַמְלֶק. [יז יא]

על דרך הפשט, כאשר הניח ידו באונס מפני כובד ידיו ראה שגבר עמלק, וצוה לאהרן וחור שיתמכו בהם ולא יניחם עוד. ורבותינו אמרו במדרש (ספר הבהיר אות קלח) וכי משה היה עושה שיגבר עמלק עליו, אלא אסור לאדם לשהות שלש שעות כפיו פרושות השמים.

בספר "עולמות שחרב" הביא ביאור נפלא מאדמרר מסאטמר זצ"ל: "נתבונן נא, עת צרה וסכנה נוראה, עמלק בא להלחם, משה וישראל בצער, ובכל זאת, אם ההלכה פוסקת ש'אסור לשהות כפיו ג' שעות" מניח משה את ידיו על אף כי "גבר עמלק". אין מציאות להלחם עם עמלק ולנצחו אם ח'ו עוברים על ההלכה, שהרי אם עוברים על הלכה הרי זה עצמו נצחונו של עמלק ח'ו".